

**POMIDORNING
YANGI EKSPORTBOP
“DURDONA”
NAVINING TANLOV
SINOVIDAGI
HOSILDORLIGI VA
BIRLAMCHI
URUG‘CHILIGI**

**УРОЖАЙНОСТЬ И
ПЕРВИЧНЫЕ
САЖЕНЦЫ НОВОГО
ЭКСПОРТНОГО
СОРТА ТОМАТА
«ДУРДОНА» В
СЕЛЕКЦИОННЫХ
ИСПЫТАНИЯХ**

**YIELD AND PRIMARY
SEEDLING OF THE
NEW EXPORT BOP
TOMATO VARIETY
“DURDONA” IN THE
SELECTION TEST**

UO‘T:635.64631.526.34

Xo‘jayev Panji Norhamidovich
Termiz davlat muhandislik va
agrotexnologiyalar universiteti, katta
o‘qituvchi,

[Panji Xo‘jayev9@gmail.com](mailto:Panji.Xo'jayev9@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-000061535648>

Tel:+99893-296-49-51

Хужаев Панжи Норхамидович
Термезский государственный
университет инженерных и
агротехнологических наук, старший
преподаватель.

[Panji Xo‘jayev9@gmail.com](mailto:Panji.Xo'jayev9@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-000061535648>

Tel:+99893-296-49-51

Xo‘jayev Panji Norhamidovich
Termez State University of Engineering
and Agrotechnology, senior lecturer

[Panji Xo‘jayev9@gmail.com](mailto:Panji.Xo'jayev9@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-000061535648>

Tel:+99893-296-49-51

Amirov Xumoyiddin Safar o‘g‘li
Termiz davlat muhandislik va
agrotexnologiyalar universiteti, assistant

xumoyiddinamirov93@gmail.com

ORCID: [0009-0006-2325-9930](https://orcid.org/0009-0006-2325-9930)

Tel:+99899-388-64-18

Амиров Хумойиддин Сафарович

Термезский государственный
университет инженерных и
агротехнологических наук, ассистент

xumoyiddinamirov93@gmail.com

ORCID: [0009-0006-2325-9930](https://orcid.org/0009-0006-2325-9930)

Tel:+99899-388-64-18

Amirov Xumoyiddin Safar o‘g‘li
Termez State University of Engineering
and Agrotechnology, Assistant

xumoyiddinamirov93@gmail.com

ORCID: [0009-0006-2325-9930](https://orcid.org/0009-0006-2325-9930)

Tel:+99899-388-64-18

Annotatsiya: Maqolada SPE va KITI Surxondaryo ilmiy tajriba stantsiyasida yaratilgan pomidorning yangi "Durdona" navining kelib chiqishi va tanlov sinovida hosildorligi natijasi keltirilgan.

Аннотация: В статье представлены происхождение нового сорта томата «Дурдона», созданного на базе НИИ ОБКИК Сурхандарьинской научно-опытной станции, и результат конкурсного испытания.

Abstract: The article presents the origin of the new tomato variety "Durdona", created at the Research Institute of Crops and Vegetables of the Surkhandarya Scientific Experimental Station, and the results of the competitive testing.

Kalit so'zlar: pomidor, nav, tizma, duragay, meva vazni, meva shakli, hosildorlik, seleksiya, tanlash, ko'chatzor, urug', transportbop.

Ключевые слова: томат, сорт, линия, гибрид, масса плода, форма плода, урожайность, селекция, отбор, питомник, смена, транспортабельность.

Keywords: tomato, variety, line, hybrid, fruit weight, fruit shape, productivity, breeding, selection, nursery, seeds, transportability.

Kirish. Mamlakatimiz aholisini oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'liq ta'minlash maqsadida ishlab chiqarish hajmlarini ko'paytirish va ichki iste'mol bozorlarini to'ldirish borasida respublikada muayyan ishlar olib borilmoqda. Respublikamiz viloyatlaridan olingan ma'lumotlarga ko'ra, 2018 yilda 62 ming va takroriy maydonlarda 21 ming gektar, shundan fermer xo'jaliklarining asosiy maydonlarida 20 ming va takroriy maydonlarida 4,8 ming gektarda pomidor ko'chatlari ekilgan.

Кильчевский А.В., Добродкин М.М. и другие (2010) [6] lar ta'kidlaydiki, mevalari uzoq muddat (15-20 kun) o'z tovarbopligini saqlovchi geterozisli duragaylar va navlarni yaratish iste'molchilarga yangi pomidor mahsulotini qabul qilish muddatini uzaytiradi hamda mahsulotning sifatini saqlagan holda uzoq masofalarga tashishga imkon beradi.

Ana shu talabni qondirish maqsadida bugungi kunda seleksionerlar oldiga pomidorning serhosil, meva sifati yuqori, kasallik va zararkunandalarga bardoshli nav va duragaylarini yaratishni dolzarb qilib qo'ydi.

Shundan kelib chiqib SPE va KITI Surxondaryo ilmiy tajriba stantsiyasida pomidorning transportbop, ya'ni uzoq masofalarga jo'natishga yaroqli, bo'rtma nematodasiga bardoshli, nav va duragaylarini yaratish bo'yicha tadqiqot ishlari olib borildi.

Materiallar va uslublar. Tadqiqot ishlari olib borishda boshlang'ich material sifatida respublikamizda rayonlashgan, bo'rtma nematodasiga bardoshli Surxon-142 va mevalari transportbop bo'rtma nematodasiga chidamsiz Uzmash navlaridan foydalanildi. Surxon-142 va Uzmash navlarini o'zaro chatishtirish asosida olingan F₁ Surxon-142 x Uzmash (Su x Uz) duragayidan avlodlar bo'yicha to'xtovsiz tanlash usuli bilan yangi tizmalarni ajratib olish ishlari amalga oshirildi.

Tajribalar davomida seleksion ko'chatzordan istiqbolli sifatida ajratilgan to'qqizinchi avlod T-44 va T-94 tizmalari hosildorlik, transportboplik va bo'rtma nematodasiga bardoshlilik bo'yicha baholandi va keying yilgi dala tajribalarida dastlabki sinovidan o'tkazildi.

Shundan so'ng istiqbolli deb ajratib olingan T-94/13 va T-44/14 tizmalarining tanlov (konkurs) sinovi o'tkazildi. Bunda respublikamizda rayonlashgan, bo'rtma nematodasiga bardoshli Surxon – 142 navidan andoza nav sifatida foydalanildi.

Tadqiqotlar Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур (томаты, перцы, баклажаны) Л.,1977. [1], Методические указания по селекции сортов и гибридов томата для открытого и защищенного грунта.-М., ВНИИССОК, 1986., [3]. O‘simliklarning bo‘rtma nematodasiga chidamlilik darajasi amal davrining oxirida ildiz sistemasi qazilib, Кондакова Е.И., Квасников Б.В., Игнатова С.И. “Методика оценки сортов томата на устойчивость к галловым нематодам” (1976) uslubida baholandi [3], “Методика Государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур” .-М., 1975.-Часть IV uslubi bo‘yicha[4] amalga oshirildi.

Tajriba 4 qaytariqli. Bo‘lmacha xisob maydoni 21,6 m², o‘simliklar soni 68 ta, bo‘lmacha 4 qatorli. Ekish sxemasi 210 x 30 sm.

Urug‘lar fevral oyining I o‘n kunligida plyonka ostiga sepildi. Ko‘chatlar aprel oyining I o‘n kunligida ochiq dalaga o‘tkazildi.

Amal davri davomida fenologik kuzatuvlar, biometrik o‘lchovlar, jumladan urug‘larni unib chiqishi, (10, 75%), gullashi (10, 75%), pishishi (10, 75%), bo‘lmachalarda ko‘chat qalinligi, xosildorlikni aniqlash, istiqbolli navlarni mevalarning transportbopligini baholash kabi ishlar amalga oshirildi.

Olingan ma’lumotlarga matematik ishlov berish Dospexov (1985) [5] uslubi asosida amalga oshirildi.

Natijalar va munozara. 1-jadvalda istiqbolli tizmalarning morfobiologik tavsifi keltirildi. Tanlovdagi istiqbolli tizmalarning o‘suv davri 126-128 kunni tashkil etdi va andoza nav o‘suv davridan 7-9 kunga uzun bo‘ldi.

Tajriba delyankalarida sinalayotgan o‘simliklar bo‘yi T-94 va T-44 tizmalarida 70-75 sm bo‘lib bu andoza Surxan-142 navidan ancha past ekanligi aniqlandi. Jumladan bu tizmalarning bo‘yi andoza navga nisbatan 15-20 sm ga past bo‘ldi va u determinant hisoblanadi.

1-jadval.

Pomidorning transportbop yangi navlarining xo‘jalik va morfobiologik tavsifi, 2017-2019 yy.

Nav va tizmalar	Amal davri, kun	O‘simlik		Meva			
		tipi	bo‘yi, sm	shakli	rangi	vazni, g	qattiqligi, ball
Surxon 142, andoza nav	119	shtamb.	95	yassi yumaloq	to‘q qizil	120	2,5
T-94	126	oddiy	70	yumaloq	to‘q qizil	150	4,0
T-44	128	oddiy	75	yumaloq	qizil	170	4,5

Meva shakli yangi tizmalarda yumaloq to‘q qizil bo‘lib, transportbopligi yuqori bo‘ldi, yangiligicha iste’mol qilish va uzoq masofalarga jo‘natishga mo‘ljallangan.

Meva vazni T-94 va T-44 tizmalarida yuqori bo‘ldi va u 150-170 g ni tashkil etib, andoza nav mevasidan 30-50 g ga ko‘p bo‘ldi. Ular yirik mevalilar hisoblanadi.

Eng yuqori umumiy hosildorlik T-44 tizmasida kuzatildi va u 43,2 t/ga ni tashkil etdi. Bu andoza navga nisbatan 8,5 t/ga yoki 24,5% yuqori demakdir. Andoza navda umumiy hosildorlik 34,7 t/ga bo‘ldi (2-jadval).

2-jadval.

Pomidorning transportbop yangi tizmalarining tanlov sinovida hosildorligi, 2017-2019 yy..

Nav va tizmalar	Umumiy hosil, t/ga	Andoza navga nisb, %	Tovarbop hosil, t/ga	Tovarbop hosil, %
Surxan 142, andoza nav	34,7	-	30,7	88,5
T-94	42,1	21,3	38,9	92,4
T-44	43,2	24,5	40,4	95,5

T-94 tizmasida ham umumiy hosildorlik andoza navga nisbatan 7,4 t/ga yuqori bo'ldi va u 42,1 t/ga ni tashkil etdi. Tovarbop hosil ham, umumiy hosildorlik ko'rsatkichiga muvofiq yangi transportbop tizmalarda yuqori bo'lib, u 92,4 -95,5 % ni tashkil etdi. Andoza navda esa bu ko'rsatkich 88,5 % ga etdi.

3-jadval.

Istiqbolli yangi transportbop tizmalarining bo'rtma nematodasi bilan zararlanish darajasi, 2017-2019 yy..

Nav va tizmalar	O'simlik soni, dona	Zararlangan o'simliklar foizi, ball					O'rtacha zararl., ball	C,%	R,%	IY,%
Surxan-142, andoza nav	25	8	2	0	0	0	0,12	3,0	12,0	97,0
T-94	25	4	6	0	0	0	0,16	4,0	16,0	96,0
T-44	25	72	6	8	4		0,44	11,0	28,0	89,0

Izoh: C-kasallikning rivojlanishi, R-kasallikning tarqalishi, IY -chidamlilik ko'rsatkichi (indeksi).

Yangi tizmalarining amal davri oxirida ildiz sistemasi qazilib bo'rtma nematodasi bilan zararlanishi baholandi. Baholash jarayonida yangi tizmalardan T-94 navida 84 % o'simliklar bo'rtma nematodasiga chidamlilik ko'rsatdi, o'rtacha zararlanish 0,16 ball, kasallikning rivojlanishi 4%, kasallikning tarqalishi esa 16 % ni tashkil etib, chidamlilik indeksi 96% ga baholandi (3-jadval). T-44 tizmasida bu ko'rsatkich biroz past bo'lsada 72 % o'simliklarda zararlanish belgilari kuzatilmadi, kasallikning rivojlanishi 11,0 %, kasallikning tarqalishi esa 28 % ni, chidamlilik ko'rsatkichi 89 % ni tashkil etganligi qayd etildi. Bu yangi tizmalar bo'rtma nematodasiga amaliy chidamli hisoblanadi.

Xulosa. Shunday qilib, tanlov sinovidan olingan natijalarga ko'ra, istiqbolli T-44 navi umumiy (43,2 t/ga) va tovarbop hosildorligi (95,5 %) hamda transportbopligi yuqori, bo'rtma nematodasiga amaliy chidamli nav sifatida ajratildi.

2020-2021 yillarda SPE va KITI Surxondaryo ilmiy tajriba stantsiyasi selektsiyasiga mansub T-44/14 tizmasi Durdona nomi bilan O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi huzuridagi qishloq xo'jaligi ekinlari navlarini sinash markaziga (DNS) topshirildi.

2024 yilda yangi yaratilgan pomidorning Durdona naviga Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi tomonidan 26 aprel 2024 yil № NAP 453 raqamli patent olindi.

2024 yil qishloq xo‘jaligi hosili uchun Surxondaryo viloyatining Sherobod tumani Otaqul o‘g‘li Haydar fermer xo‘jaligining 1.0 maydonida birlamchi urug‘chiligi va Termiz tumanida faoliyat yuritayotgan fermer xo‘jaliklari maydonlarida Durdona navi ekib yetishtirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Методические указания по изучению и поддержанию мировой коллекции овощных пасленовых культур (томаты, перцы, баклажаны) Л., 1977-23 с.
2. Кондакова Е.И., Квасников Б.В., Игнатова С.И. Методика оценки сортов томата на устойчивость к галловым нематодам// Тр. НИИОХ.-1976.-Т.6.-С. 169-174.
3. Методические указания по селекции сортов и гибридов томата для открытого и защищенного грунта.-М.,ВНИИССОК,1986.-113 с.
4. Методика Государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур.-М., 1975.-Часть IV.-С. 51-60.
5. Б.А. Доспехов. Методика полевого опыта. – М., 1986. 351 с.
6. Кильчевский А.В., Добродкин М.М. и другие.Результаты изучения гетерозисных гибридов томата, созданных при участии фертильных и стерильных родительских форм// “Овощеводство” сборн.научн.тр.-М., 2010.-Т.17.-С.264-266.
7. Aramov M.X., Nadjiyev J.N.,”Pomidor va baqlajonning transportbop, bo‘rtma nematodalariga chidamli nav F₁ duragaylar seleksiyasi” Monografiya. SPE va KITI Surxondaryo ilmiy tajriba stansiyasi, TDAU Termiz filiali, Termiz-2021.57-67 betlar.